

Om den filosofiska filosofihistoriens idé

Lilli Alanen

Det finns lika många olika slag av filosofihistoria som det finns vitt skilda uppfattningar om den filosofiska verksamhetens natur, mål, metoder och historiska utvecklingsförlopp. Jag kommer inte här att direkt befatta mig med någon av dessa historier, utan snarare med filosofihistoriens olika skrivningssätt eller historiografier. Min avsikt är att skissera en viss idé om filosofins historiografi som inte är bunden till någon specifik a priori syn på vad filosofin eller dess historia är, samt visa hur den skiljer sig från andra mera bekanta både filosofiska och historiska modeller för filosofins historiografi.

1

I en känd artikel behandlar Richard Rorty olika slag av filosofihistorie-skrivning.¹ Ett av dem är en bekant bild av filosofihistoriker som doxografer, vilka ser som sin främsta uppgift att samla in och återberätta kuriösa teser och lärosystem snarare än att befatta sig med eller söka filosofisk sanning. De arbetar på att *historiskt* rekonstruera de undersökta lärorna i sina historiska kontexter, men eftersom deras sak inte är den filosofiska praktiken eller forskningen själv, undgår de filosofiska argumenten och poängerna dem. De återberättar alltså läror vars innehåll de egentligen inte förstår eller kan bedöma. I kontrast till denna beskriver han den analytiska filosofins populära s.k. *filosofiska* historieskrivnings-sätt, som går ut på att *rationellt* rekonstruera och diskutera de ”stora döda filosofernas” argument. Filosofer som intresserar sig för sina föregångare strävar att behandla dem som sina samtida, alltså som nu levande om också döda kolleger med vilka de kan ”utbyta” åsikter, och vars argument kan prövas med gängse filosofiska analysmetoder. Det går i praktiken till så att de gräver upp påståenden och teser som de själva vill samtala om ur sina föregångares kvarlämningar och försöker levandegöra dem på olika sätt. Ur de ”stora dödas” – klassikernas – texter utbryter man idéer och resonemang som stuvats om till propositioner och argument liknande dem som diskuteras i nu pågående filosofiska debatter – i de filosofiska tidskrifter man själv vill se sina texter publicerade i. Om det förstnämnda företaget, eftersom det inte är inriktat på vare sig problemanalys eller på de återberättade åsikternas sanning, saknar filosofisk betydelse eller rele-

vans, kan rekonstruktioner av det senare slaget beskyllas för anakronism, utvecklingschauvinism och därmed historisk irrelevans. De riskerar också att missa den filosofiska poängen av de läror som rekonstrueras, eftersom det i många fall är tvivelaktigt hur mycket den rekonstruerade läran fångar av den ursprungliga lära som skulle analyseras.

Låt mig genast säga att denna arbetsfördelning själv är en konstruktion som, enligt min mening, är lika artificiell och problematisk som den är provokativ. Båda typerna av filosofihistorieskrivning är karikatyrer. Dessvärre har många forskare tagit dem på allvar, och de diskuteras som reella alternativ för hur filosofins historia skall hanteras, vilket de inte är, också om Rorty eller hans efterföljare kanske tror det. Men, ingen rök utan eld. De är, som ofta då Rorty är ute och gör sina berömda skisser, symptomatiska. De försöker fånga två olika förhållningssätt inför en reell problematik som har med förståelse och tolkning av texter att göra, problematik vars svårighet stiger i proportion till avståndet i tid och kultur mellan texten och dess uttolkare.

När jag säger att Rortys två nyssnämnda historiografiska kategorier är karikatyrer, vill jag inte förringa dessa svårigheter. Inte heller vill jag förneka att det är en stor skillnad i målsättning och metod mellan hur stora filosofer, säg Aristoteles, Kant eller Hegel, framställer sina föregångares läror, samt hur filosofihistoriker behandlar sitt undersökningsmaterial. Vad jag vill göra är att visa hur missvisande denna kategorisering är: ingendera av de två alltför extrema typerna representerar reella alternativ för fruktbar filosofihistorisk forskning. I stället vill jag plädera för ett tredje slag av filosofihistorieskrivning, som Michael Frede har kallat en ”filosofisk filosofihistoria”, som jag skall redogöra för i den sista delen av denna essä, och som inte bör förväxlas med den analytiska filosofins filosofihistorieideal.²

2

Låt oss först se på bekanta exempel på det slag av eldar som föder all denna filosofiska rök. Filosofins förhållande till sin historia i Sverige har diskuterats vid flera tillfällen, också här i Uppsala. År 1960 ordnade filosofiska föreningen i Stockholm en diskussion om filosofihistoria med anledning av de kontroverser Anders Wedbergs två år tidigare publicerade *Filosofins historia*, första delen, gett upphov till. År 2002 gjordes diskussionsinläggen tillgängliga på nytt genom publicering i *Filosofisk Tidskrift*. I förordet uttrycker Lars Bergström sin mening om att ”Wedbergs filosofihistoria hör till det bästa som skrivits av någon svensk filosof under 1900-talet”, men konstaterar att den också varit kontroversiell ”genom sin mycket okonventionella framställningsform och sina urvalsprinciper ” Han fortsätter:

Framförallt ställer den på sin spets en motsättning som finns mellan två olika sätt att skriva filosofihistoria: ett filosofiskt och ett idéhistoriskt. Denna motsättning hänger bland annat ihop med frågan om vilken relation som skall råda mellan filosofihistorien och filosofin. Kanske är det mest en fråga om en glidande skala mellan två extrempunkter, men Wedbergs framställning ligger i alla händelser ovanligt långt åt det filosofiska hållet.³

Bergström antar här, med många andra, att det finns *ett filosofiskt* sätt att skriva filosofihistoria, vidare, att Wedbergs filosofihistoria är ett mönster för detta filosofiska angreppssätt på filosofins historia. Låt mig säga något om bakgrunden till en sådan syn, som jag kort berört i artikeln ”Behöver filosofin sin historia?”, publicerad i samma tidskrift år 1999. Jag skiljer där, grovt förenklande, mellan två olika förhållningssätt till filosofin inom den i bred mening analytiska filosofin som dominerat under den senare hälften av 1900-talet i de Nordiska länderna, vilka båda bidragit till en negativ syn på den filosofihistoriska forskningens värde eller filosofiska intresse. Båda förhållningssätten har rötter i Freges, Wittgensteins och de logiska positivisternas ideal.⁴

Det första är arvtagare till Lockes ”underlabourer”-attityd och återfinns i den inflytelserika amerikanska filosofen Quines uppfattning att filosofin är en förlängning av naturvetenskaperna. Också om den inte arbetar med empiriska metoder, är den filosofiska begreppsanalysens mål att formulera frågorna så att de kan besvaras empiriskt. Alla filosofiska problem, också kunskapsteorins, är, för Quine, ytterst empiriska och skall kunna lösas inom naturvetenskaperna.⁵

Det är, i parentes sagt, ironiskt att Quines egen logiska analysapparat lett honom och hans efterföljare till postulerandet av allsköns icke-empiriska – rent teoretiska – entiteter och objekt, vilket gjort att just den rörelse i filosofin som mest bemödat sig om att frigöra filosofin från metafysisk spekulering, kommit att återinföra densamma – nu i naturalistisk och kvasi-vetenskaplig förklädning. Fysikalism eller eliminativism är inte empiriska teorier utan varianter av metafysisk materialism. (Det kommer att bli en intressant uppgift för filosofihistoriker att utreda hur en forskning som vill vara naturvetenskaplig övergår i naturalistisk metafysik, hur man låtit sig så förblindas av sin vetenskapliga metodik att man underlåter att skilja på metafysiska teser och antaganden från i strikt mening vetenskapliga teorier eller hypoteser.)

De filosofer, som följt Quine, och som länge dominerat i Sverige, ser hellre filosofin som en del av naturvetenskapen, än som en humanistisk vetenskap, och har därför anammat Quines idé att ”filosofin är en sak, filosofihistorien en annan”. Den förra ser som naturvetenskaperna framåt, och befattar sig inte med sin historia – den senare, som en humanvetenskap, är historisk, och gäller främst tolkning av historiska texter, som inte har någon relevans för den aktuella, problemlösande filosofin.⁶

Den förra hör hemma på filosofiska – den senare på historiska institutioner.

Den andra, mycket mindre inflytelserika riktningen som inte heller haft mycket till övers för filosofihistoria, är den språkfilosofiska, som delvis kan åberopa samma inspirationskällor som den förra, men intar en helt annan syn både på filosofin och på logikens betydelse för filosofin. Logiken ses inte här som någon privilegierad vetenskaplig metod, och filosofin ses inte heller som en fortsättning av naturvetenskaperna, men som en fristående vetenskap vid sidan av andra. Användande det gamla motsatsparet förstå och förklara, kunde man säga att denna tradition ser som filosofins främsta uppgift att förstå och klargöra, i motsats till den med naturvetenskaperna allierade filosofin, som söker förklaringar i termer av allmänna teorier, och där en teorins användbarhet för förutsägelse ses som svar nog på kravet att förstå. Vad förståendet inom språkfilosofin främst inriktas på är språket – de språkliga uttryckens mening och användning och de olika sätt på vilket språket kan vilseleda eller rentav förhäxa vårt förstånd. Om de logiska positivisternas och Quines efterföljare kan beskrivas som ett slags vetenskapens frivilliga poliskår, som slår vakt om att de teorier som vetenskapssamfundet för närvarande ser som bäst grundade alltid ges sista ordet vid filosofiska kontroverser, ser de av dagens språkfilosofer, för vilka den senare Wittgensteins filosofi är en förebild, sin verksamhet närmast som en form av terapi. Resultatet av den filosofiska analysen eller det filosofiska klargörandet är inte fler teorier eller lösningar, utan snarare en upplösning av de filosofiska problemen, som ytterst ses som språkliga problem. Med denna målsättning har man inte heller mycket användning för filosofihistoria, annat än som en källa till avskräckande exempel på de sjukdomar man vill bota, på missbruk av ord, eller på infantila fixeringar.

Så långt min tidigare diagnos av bakgrunderna till ointresset för filosofihistoria som jag ofta mött bland i bred mening analytiskt orienterade filosofer i Sverige och Finland. Jag vill tillägga att det slag av filosofihistoria man använder sig inom här odlade, av Wittgenstein inspirerade språkfilosofi, ur filosofihistorikerns perspektiv är förvillande lik den analytiska filosofins: man tar sig friheten att plocka teser ur klassikers texter, omformar dem till teser vilka Wittgenstein diskuterar och med rätta kritiserar men sällan själv häftar till någon specifik historisk filosof. Ett flagrant exempel är missbruket av s.k. cartesiska teser i av Wittgenstein inspirerad medvetande filosofi, och jag kunde ge er en lång lista på exempel från den anglo-amerikanska litteraturen, börjande med Gilbert Ryle, som jag inte kan gå in på här. Det paradoxala i denna typ av forskning är att man ser sig själv som mönster när det gäller att beakta och vara lyhörd för de undersökta påståendenas kontexter. Likväl, när det gäller att identifiera tankefel hos föregångare som orsakat de sjukdomar man vill diagnostisera och befria filosofin från, ignorerar man utan skrupler de sammanhang i vilka påståendena gjorts och den mening som dessa ger dem.

Lars Bergström, som vi kan tacka för att ha återupplivat den intressanta och symptomatiska diskussionen från 1960-talets Sverige, är själv en efterföljare till Quine – varken Quine eller Bergström skulle vad jag förstår ha mycket till övers för det slag av analytisk metafysik som florerar på andra håll bland filosofer som bekänner sig till Quines vetenskapliga credo. Men Lars Bergström, som det citat jag läste visar, representerar den Quineska synen att filosofi och filosofihistoria är två olika saker, att det finns två varandra motsatta sätt att skriva filosofihistoria på, vilka hör till skilda slag av forskning: ett idéhistoriskt och ett filosofiskt. Som ett mönster för det senare framhåller Bergström som vi såg Wedberg, vars filosofihistoria han anser vara det bästa som någonsin skrivits av en svensk filosof.

Visst är Wedbergs framställning imponerande som prov på filosofisk argument analys tillämpad på historiska läror, och utgör onekligen ett värdefullt instrument för undervisning i filosofi. Men som filosofihistoria betraktad har den sina begränsningar. Den kan inte sägas ha inspirerat något större intresse för filosofins klassiker i Sverige, åtminstone inte för de flesta av dem som behandlas i de två första volymerna. Framförallt är den ett talande exempel på en viss inställning till filosofin och dess historia. Det är faktiskt synd att den heter filosofins historia, den borde kanske kallas kunskapsteorins och semantikens historia, eller den teoretiska filosofins problemställningar från antiken till nya tiden, eller något liknande, då hade den varit mindre kontroversiell.

Jag vill ta upp ännu ett lokalt exempel som illustrerar denna enligt min uppfattning problematiska varianten av filosofihistoriografi, och som kunde kallas den ”vetenskapliga filosofins” historieskrivning, för att skilja den från det slag filosofisk filosofihistoria jag vill försvara. Under den talande rubriken ”Misslyckade teorier berikar filosofin” publicerade DT 4/11 1954 en intervju med Ingemar Hedenius. Innehållet sammanfattas av Ann-Mari Henschen-Dahlquist: ”I.H. är inriktad på att skriva en lärobok i praktisk filosofi. Det som engagerar honom mest är grekerna: ’Jag tror knappast något historiskt problem fånglat mig så mycket som att försöka reda ut vad Platon och Aristoteles menat.’”⁷

Den nyss citerade rubriken ger uttryck för Hedenius’ egen komplicerade och något motsägelsefyllda attityd till filosofiska föregångare. Han började sin akademiska karriär som elev till Adolf Phalén och tillämpade rätt dogmatiskt dennes dialektiska metod i sina två första akademiska arbeten: doktorsavhandlingen om Berkeley⁸ och en undersökning om Humes moralfilosofi.⁹ Om jag förstått saken rätt tog han senare avstånd från denna metod som gick ut på att avslöja och rätta till motsägelser i vardagstänkandet genom analysen av historiska filosofer. Detta skedde då han kommit under inflytande av G. E. Moores common sense filosofi. Han håller fortfarande hårt på vetenskaplighet i filosofin, men metoden, och dess mål, är nu ett annat. Vardagstänkandet som sådant är i sin ordning. Det är inte filosofins sak att rätta till det. Däremot är målet att klarlägga

filosofiska begreppsförvirringar, genom analys av begreppens och uttryckens mening. Hur denna nya orientering avspeglas i hans uppsatser om historiska filosofer vore i sig en intressant forskningsuppgift.

Det filosofihistoriska arbete av Hedenius jag känner är hans kommentar till Platons *Gorgias*, Gyldendal 1977 – en intressant och lärorik analys som ger uttryck för Hedenius' allmänna inställning till filosofi och filosofihistoria, för vad han själv beskriver som ”en intensiv lust att pröva de gamla filosofernas läror i fråga om deras logiska egenskaper och sanningsvärde”.¹⁰

Här tar Hedenius parti för ett i filosofin vanligt sätt att närma sig historiska filosofer: som föregångare i en disciplin i vilken man själv är aktiv forskare. Det är inget fel i detta så länge man minns att man själv är lika mycket en produkt av sin egen tids historia som de föregångare man vill engagera sig med. Jag är inte säker på att Hedenius mindes detta. Hedenius satte den logiska och analytiska begreppsutredningen och argumentanalysen främst och såg dem som den ”vetenskapliga” filosofins instrument – den filosofi han själv företrädde och de instrument och metoder han själv använde. Historiska filosofer ses här som parter i en pågående filosofisk diskussion som man kan närma sig utan speciella historiska förkunskaper. Resultatet är en fascinerande närkamp mellan Hedenius' och Hedenius rekonstruktion av Platon, där Hedenius avslöjar olika ohemula tricks som Platon låter Sokrates gripa till i sitt försök att vederlägga vältalaren Gorgias och hans hejdukar. Det är en analys som fortfarande har sitt intresse och värde.

I debatten om Anders Wedbergs *Filosofins historia* hävdade en av Wedbergs kritiker, Sten Lindroth, att ”en filosof inte bör skriva filosofins historia” (och här menade Lindroth med filosof någon ”helt yrkesfilosof”, en som är aktivt engagerad att driva sin tids filosofiska vetenskap framåt), därför att en sådan filosof i regel saknar historisk utbildning och historiskt sinnelag. Samtidigt är Lindroth mån om att också framhålla att en filosofihistoriker bör ha utbildning i filosofi. Hedenius tar vid sig och pressar Lindroth på uttrycket ”historiskt sinnelag”. Själv föreslår han följande definition: ”Historiskt sinnelag är intresse eller åtminstone öppenhet för alla intressanta och vetenskapligt påvisbara fakta om förhållanden i mänsklighetens historia”.

Hedenius menar att definitionen är trivial och oförarglig, och att det historiska sinnelaget så definierat fordrar ”åtminstone öppenhet inför vad som är påvisbart i fråga om de gamla filosofemens logiska egenskaper och sanningsvärde – ty även sådant är intressanta fakta i mänsklighetens historia. En person, som saknar öppenhet inför dessa speciella förhållanden, brister enligt *denna* definition utan tvivel i historiskt sinnelag – låt vara att han inte fördenskull behöver *alldeles* sakna sådana sinnelag.”

Så stor öppenhet visar kanske dock inte Hedenius själv i detta sammanhang – polemikens inre logik tar här över det kritiska sinnelaget han

gärna profeterar om. Han menar å ena sidan att Lindroths krav att filosofihistorikern skall ha filosofisk universitetsutbildning är löjligt, samma gäller kravet på historisk utbildning, vilken "barock idé"! Vare sig historia eller filosofi kräver specialkunskaper. "Filosofi är inte någon hemlig vetenskap och kunskaper i filosofi kan inhämtas utan att man underkastar sig universitetsutbildning härutinnan." Vad som fordras är "normalbegåvning, flit, och intresse för uppgiften".¹¹

Samtidigt som Hedenius proklamerar principen: "fritt fram för alla dugliga" hävdar han också maximen: "I vetenskapen är det bara resultatet och deras grunder som avgör vad som är bra eller dåligt". Men vem avgör vilka resultat som är vetenskapliga, vilka grunder som är bra eller dåliga? Här måste Hedenius, om han tillfrågades, rimligtvis hänvisa till universiteten och lärostolsinnehavarna – de som från katedern kan avgöra vad som idag anses vara vetenskapligt relevant. Och att han måste göra så visar kanske att han trots allt inte har så mycket av det historiska sinnelag Lindroth åberopade.

Hedenius har dock en viktig poäng då han framhåller att de i historien förekommande filosofiska systemens logiska egenskaper och sanningshalt är historiska fakta, och att det är en legitim uppgift för den filosofiska filosofihistorien att beskriva och granska sådana fakta. Svårigheter uppstår när vår syn på logik, filosofisk bevisföring och sanning skiljer sig från synen hos dem som försvarade dem. Detta för texttolkningen centrala problem bekymrar inte, vad jag kan se Hedenius: "forskaren måste använda *sina egna* (vem annars?) kunskaper om verkligheten och om filosofiska och vetenskapliga teoriers allmänna egenskaper vid sitt studium av denna detalj i det förgångna".¹²

Det här är i vissa fall ofrånkomligt. Må så vara, men en viktig aspekt av intresset för filosofihistoria är att det vidgar ens syn på vad som i olika tider räknats som relevanta fakta, verklighetskunskap och logiska egenskaper hos en teori. Härtill kommer att själva identifieringen och klargörandet av de teorier eller filosofem som undersöks förutsätter kunskaper inte bara om den historiska men lika mycket om den filosofiska kontexten – den tanketradition, det system av övertygelser som bildar dess bakgrund samt framförallt den filosofiska debatt som ifrågavarande lära eller teser utgör ett inlägg i – omständigheter som man sällan kan sätta sig in i med vanlig flit och uppmärksamhet, utan filosofihistorisk träning och utan en kritisk attityd till de grundsatser man själv utgår ifrån. Hedenius gör sig i denna debatt till förespråkare för en starkt revisionistisk filosofihistoria, där tidigare filosofers bemödanden utdöms enligt dagsaktuella kriterier på sanning och vetenskaplig stringens, utgående från de synsätt som nu omfattas, de värderingar som forskaren själv bekänner sig till. Jag kan hålla med Hedenius om att vi inte har något val: vi måste utgå från våra egna uppfattningar. Men det är en stor skillnad i hur vi tillämpar dem. Hedenius eget sätt att närma sig de av filosofins klassiker han förälskade

sig i och studerade ter sig ohistoriskt till den del han inte problematiserar sina egna bedömningsgrunder i analysen av föregångarnas teorier.

Sammanfattningsvis: jag håller med Hedenius om att filosofiska teories logiska egenskaper och sanning är centrala fakta för den filosofihistoriska forskningen. Hedenius har också rätt i att vi måste utgå från vår egen kunskap och subjektiva värderingar. Men han har fel om och såtillvida som han glömmer bort att de senare också, liksom de förra, är historiska produkter¹³ som vi i mån av möjlighet bör förhålla oss kritiska till. För om vi avfärdar påståenden som falska och irrelevanta eller utdömer, som analytiska filosofer, quinianer liksom wittgensteinianer, historiska föregångare som ”misslyckade” bara utgående från våra förutsättningar, riskerar vi att missa innebörden och poängen i andra synsätt som vi kunde ha något att lära av. Vi riskerar framförallt att missa den filosofiska poängen och värdet av de teser och argument som är vårt undersökningsobjekt. Det står alltså inte bättre till med den analytiska, eller den ”vetenskapliga” filosofins ideal av filosofisk rekonstruktion av gångna läror i detta hänseende än med en genealogi-fixerad idéhistorisk filosofihistoria, som är mera intresserad av idéernas ursprung och externa kontexter än av deras innehåll, sanning och konsistens.

3

Jag föreslår också att vi glömmer den tillspetsade och uttjanta motsättningen mellan ett rent filosofiskt och ett idéhistoriskt sätt att skriva filosofihistoria på som diskuterats i Sverige sedan 60-talet. Den filosofihistoriska som all annan historisk forskning har utvecklats och mångfacetterats, och situationen inom den filosofiska forskningen är också stadd i utveckling – den analytiska filosofin själv har ändrats: Wittgenstein och Quine har blivit stora döda och kan inte mera läsas så där bara som vilka som helst andra samtida man kan ge sig i dialog med. Det krävs nu ett visst mått av historiskt sinne och filosofihistorisk träning – fördjupade kunskaper om den historiska och filosofisk–vetenskapliga bakgrunden och kontexten i vilken de utvecklade sina läror – för att komma till tals med dem (i stället för revisionistiska rekonstruktioner av desamma). Det här är inget lätt arbete, och det blir svårare, mera tidsödande, detaljkrävande och tålmodsprövande, ju äldre perioder de undersökta lärororna tillhör. I grunden (frånseende alltså alla övriga svårigheter som avstånd i rum, epok och språklig kultur medför) är själva det filosofiska tolknings- och tankearbetet principielt detsamma när det gäller att förstå och klargöra samtida filosofers läror och kritiskt ta ställning till deras argumentering.

Jag vill förstås inte säga att man inte kan läsa och glädja sig åt tankeutbyte med döda filosofer utgående från sitt sunda förnuft, vanlig flit och uppmärksamhet mot texten – Platon, Stoikerna, Epikuréerna, Augustinus, Anselm of Canterbury, Descartes, Wittgenstein och många andra är

exempel på storartade stilister som bemödat sig om och lyckats väcka intresse för filosofiska frågor bland läsare utan specialkunskaper i ämnet. Men att deras texter bevarats och förblivit tillgängliga förutsätter redan en fortsatt tradition av texttolkning och kommentarer, som är *filosofiskt* och inte bara historiskt informerad. Det förutsätter i själva verket många olika slag av historisk, filologisk och filosofihistorisk forskning, *både* forskning som belyser olika externa, psykologiska, sociala, kulturella, politiska, intellektuella omständigheter, *och* forskning som kan belysa det filosofiska idéinnehållet med beaktande av den specifika filosofiska tradition och interna kontext som det utformats i och som ger det dess mening. Alla de som från olika utgångspunkter deltar i detta arbete gjorde bättre i att söka samarbete än i att duellera med epitet tagna ur polemiska, ofta för institutionspolitiska mål karikerade motsättningar.¹⁴ En förutsättning för detta är givetvis att saker kallas vid sina rätta namn, att de olika parterna är medvetna om vad det är för kunskap de bidrar med, samt vad de inte kan bidra till.

Faktum är att den filosofihistoriska forskningen för närvarande befinner sig i ett intensivt och expansivt utvecklingsskede, och är livaktigare och fruktbarare än någonsin, vilket redan en blick på de stora akademiska förlagens kataloger snabbt bekräftar. Bilden av den västerländska filosofiska traditionen undergår genomgripande förändringar, både vad traditionella periodiseringar, doktrinära utvecklingslinjer och skolindelningar beträffar. Till detta bidrar inte minst återerövringen av det medeltida filosofiska arvet genom upptäckter, utgivningar och översättningar av bortglömda och negligerade verk och manuskript, både av den kristna traditionens s.k. skolfilosofer samt av hellenistiska, senantika, judiska, arabiska, m.fl. länge ignorerade tänkare, vilka spelat en stor roll för den västerländska vetenskapens och filosofins utveckling. En översikt av medeltidens filosofi för 40 år sen kunde i bästa fall omfatta ett tiotal namn, medan Blackwells färskas *A Companion to Philosophy in the Middle Ages* (2005) har artiklar om flera hundra olika filosofer.¹⁵ Ett annat exempel är upptäckten av kvinnliga tänkare vilkas tidigare ignorerade bidrag till den västerländska tankeutvecklingen nu har börjat belysas och diskuteras filosofiskt. Det finns gott om exempel på förtjänstfull, filosofiskt och historiskt kritisk forskning i filosofins historia som visar att filosofihistoria kan vara historiskt informerad utan att vara varken rent antikvarisk eller apologetisk, och som å andra sidan är filosofiskt berikande utan att förfalla till revisionistisk utvecklingschauvinism.

4

Bland de många olika slag av historisk forskning som bidrar till denna ökade och fördjupade kunskap om vårt filosofiska tankearv spelar den filosofiska filosofihistorien i Michael Fredes bemärkelse en viktig roll. Jag

skall nu kort försöka klargöra för hur den skiljer sig från den analytiska filosofin rationella rekonstruktion, vilken även om den också kan vara ett viktigt medel till ökad förståelse av filosofiska problem och argumenteringsätt, inte egentligen har något med historisk forskning att göra. Det visar redan Rorty's benämning av denna genre som "rationell rekonstruktion" i motsats till "historisk rekonstruktion", likväl är det vilseledande att som Rorty gör klassificera denna typ av rekonstruktion som en "genre" av filosofisk *historieskrivning*.¹⁶ För det är det inte och kan det inte vara, såtillvida som den ignorerar det för modern *historieskrivning* karaktäristiska historiskt kritiska förhållningssättet. Om genren har blomstrat inom analytisk filosofi under de senaste 40 åren, vilar den på förutsättningar som inte tål kritiskt historiskt ljus. Hit hör mer och mindre outtalade antaganden om att (a) filosofin och därmed filosofins historia i främsta hand handlar om problem och problemlösning (en idé vars historiska ursprung kan spåras till det tidiga 1900-talet med Moore, Russell och William James i den anglo-amerikanska traditionen och Windelband och Hartman i den tyska); (b) den positivistiska idén att de västerländska filosofins (liksom vetenskapens) historia, är historien om en framgångsrik utveckling från lägre och primitivare till högre utvecklingsstadier; (c) filosofins historia har sitt berättigande endast i den mån den bidrar till lösande av den samtida filosofins aktuella problem; (d) dess metod är rationell rekonstruktion som endast kan utföras i termer av våra mera upplysta samtida filosofis begrepp och problemlösningsmetoder.¹⁷ Under de senaste årtiondena har denna tidigare populära genre också delvis ersatts av en annan ytterlighet, en mer historisk än filosofisk filosofihistoria, där jakten på genealogier blivit viktigare än den filosofiska argumentanalysen.

Utmärkande för den filosofiska filosofihistorieskrivningen vars idé jag här vill försvara är att den strävar att vara lika mycket en filosofisk som en historisk vetenskap, och därmed bygger över den klyfta som Rortys kategorisering förutsätter. Men den historiska kontext och de historiska fakta den i främsta rummet beaktar är mera internt filosofiska än de olika biografiska, sociala, politiska, ekonomiska och övriga ur den filosofiska argumenteringens synpunkt externa faktorer som andra former av intellektuell historia fokuserar på. För undvikande av missförstånd vill jag återigen betona att fokuseringen på internt filosofiska fakta som centrala forskningsobjekt för denna typ av historia inte betyder att dessa måste utbrytas ur sin historiska kontext, eller att man förbiser externa historiska förhållanden. Den specialisering på interna filosofiska fakta som en sådan forskning förutsätter måste gå hand i hand med ökat samarbete med de former av historiska undersökningar av filosofiska läror som prioriterar externa fakta. Låt mig belysa detta med ett historiskt exempel. Tag t.ex. Parisbiskopen Étienne Tempiers fördömande av 13 teser om vilja och fritt beslut utfärdad den 10 december 1270. Bland de förbjudna teserna ingick följande: "Männans vilja vill och väljer av nödvändighet",

och ”Fritt val är en passiv, inte en aktiv förmåga, och försätts med nödvändighet i rörelse av begärets objekt”.¹⁸ Redan tolkningen av deras innebörd är en filosofisk utmaning i sig. För att sedan bedöma förbudets – den externa orsakens – effekt på av förbudet berörda till fransiskanerna hörande filosofers läror, räcker det inte med att konstatera att teserna inte mera förekommer, för – förutsatt att man fastställt vad exakt de avsåg – kan de ju förekomma i helt andra formuleringar. I vilken mån och i vilken grad teser av detta slag fortsatte att försvaras kan utredas endast genom intrikata analyser av interna fakta, genom filosofiska begreppsutredningar och argumentanalys som kräver ett gediget mått av träning i den aristoteliska och skolastiska filosofin och argumenteringssätt.

Filosofiska synsätt är ju objekt bland andra för olika former av kulturell historia som kan undersökas också utan att vara föremål för specifikt filosofiska intressen, som exempel på förändringar i tidsanda och tänkesätt, eller som uttryck för sociala och politiska förhållanden eller förändringar. Alla dessa olika historiska sätt att närma sig gångna filosofers läror är viktiga led till fördjupad förståelse av dem. Men historiska och idéhistoriska undersökningar uttömmar inte fältet – de förutsätter och kompletteras av filosofisk filosofihistorieskrivning, som har prioritet till den del som det drivs av just filosofiska intressen. Det filosofiska innehållet är också ett relevant historiskt forskningsobjekt. Det kan inte reduceras till uttryck för olika slag av sociala och politiska maktspel och kräver sitt eget specifika forskningsutrymme. Vad jag vill hävda är alltså att en på interna filosofiska fakta fokuserad filosofihistorieforskning har *minst* lika mycket legitimitet och intresse som andra former av historiska undersökningar av filosofiska verksamheter, och den skiljer sig från de senare genom att fokusera på aspekter som andra former av historia ignorerar. Hit hör fakta som de internt *filosofiska skäl* som lett filosofer att förkasta ett synsätt för ett annat eller en argumenteringslinje för en annan, eller frågan om vilka premisser som anförts och vilka som underförstås, vilka slutledningar som dragits, och vilken validitet de har, likaså frågor om påståendenas sanning och inbördes konsistens. Hit hör också fakta som att filosof x har missförstått eller misstolkat sin motståndares argument, eller misstagit sig i en bevisföring, eller tagit fel på den evidens hennes påstående grundar sig på, osv. Fakta av stor betydelse är vidare *de filosofiska metoder och verktyg* som är centrala för ett sätt att filosofera samt deras användning; likaså de olika uppfattningar om den *filosofiska verksamhetens mål och praktik* som olika skolor eller individuella tänkare exemplifierar under olika tider.

Filosofihistorien i Fredes bemärkelse, som jag tolkar det, är sålunda inte bara en de filosofiska tesernas eller lärornas historia, utan i lika hög grad ”den filosofiska verksamhetens” historia, som kan bidra till att klargöra vilka olika former den tagit under olika tider och under olika omständigheter, och därmed också belysa hur inte bara de filosofiska synsätten och

målsättningarna, men också frågeställningarna, metoderna och teknikerna förändras.¹⁹

Till förutsättningen för utvecklingen av filosofihistoria som ämne i denna bemärkelse hör dels behandlingen av historiska objekt som filosofiska läror som delar av en kontinuerlig filosofins historia (där bland antikens och medeltidens filosofi får plats som led eller skeden); samt dels att denna historia och dessa objekt behandlas på samma sätt som professionella historiker behandlar sina objekt. Frede daterar denna disciplins uppkomst till slutet av 1700-talet med publicering av verk som G.G. Fulleborns *Beitrage zur Geschichte der Philosophie* (1791–1799), D. Tiedemanns *Geist der spekulativen Philosophie* (1791–1797), och G. Tenneman's *Geschichte des Philosophie* (1798–1819). Tidigare filosofihistorieskrivning representerar närmast vad Frede kallar doxografer som är revisionistiska och anakronistiska i en eller annan bemärkelse. De ovannämnda tyska filosofihistorikerna reagerade mot denna filosofins tidigare historieskrivningstradition främst på följande två grunder: (i) dess avsaknad av medvetenhet om filosofins historiska utveckling, (ii) dess avsaknad av medvetenhet om de lärdomskritiska krav som studiet av historiskt avlägsna objekt som t.ex. antikens filosofiska läror ställer.²⁰

Trots att en ny historisk medvetenhet kan spåras hos filosofihistoriker redan från slutet av 1700-talet, menar Frede att det forskningsarbete det utlöste fått sin fulla effekt i det allmänna medvetandet först nu ("the scholarly work it gave rise to seems to have its full impact on the general consciousness only now"). Han menar också att en märkbar förändring mot högre historisk medvetenhet och lyhördhet inom filosofins historieskrivning ägt rum under de senaste 20 till 30 åren. Den ökade medvetenheten återspeglas i den aktuella forskningen i filosofins historia och det ökade intresset för sådant arbete. Frede noterar också en markant höjning i nivån av den filosofiska analysen i de historiska arbetena. En orsak härtill är det förändrade filosofiska klimatet. Han skriver:

We no longer think that fruitful philosophical work can only be done as part of the construction of a philosophical system. Hence we can turn, e.g., to Aristotle's Ethics without having to worry about how Aristotle's views are related to the true philosophical system, and with a free mind from such constraints can follow Aristotle's thoughts for what they may be worth. Hence it can also happen more easily again that we find these thoughts to be philosophically interesting, worthwhile pursuing, in some way promising. And hence the new effort to deal with them in a way which make them philosophically as interesting as they are, no more, but also no less.²¹

Om jag avslutningsvis kort skall försöka säga vad som gör denna forskning speciellt filosofisk, är det dess fokusering på begrepp, argument och framförallt de skäl, *reasons*, som historiska filosofer anför i sin argumentation

och på vilka de grundar sina synsätt – både explicita och outtalade, vilka endast kan rekonstrueras genom grundlig kännedom om den filosofiska traditionen en tänkare placerar sig i eller, som ofta är fallet, vänder sig emot eller tar avstånd ifrån. Om det överhuvudtaget finns något som utmärker den filosofiska verksamheten och skiljer den från andra former av intellektuella aktiviteter är det väl sökandet efter rationella – intersubjektivt godtagbara grunder för övertygelser och synsätt. Det finns inte utrymme att här gå in på alla de förutsättningar och speciella villkor som en fruktbar filosofihistorisk forskning såsom det här förstås måste uppfylla, eller för att diskutera de omfattande tolkningar och andra svårigheter som måste, så gott det går, övervinnas när det gäller klargörandet av teser eller synsätt som förfäktats av tidsmässigt och kulturellt avlägsna filosofer. Jag hoppas kunna återkomma till dem i ett annat sammanhang. Jag vill endast framhålla att de, också om de ibland kan vara det, i de flesta fall inte behöver vara oöverstigliga. Även om sådana tolkningar aldrig kan vara annat än tolkningar, kan de vara mer eller mindre klargörande och användbara för ökandet av vår förståelse inte bara av döda tänkares verk, men också av olika former av filosofisk verksamhet, samt mera allmänt för det filosofiska tänkandet möjligheter och begränsningar.

Summary

On the philosophical notion of the history of philosophy. By Lilli Alanen. The dominance of analytic philosophy in Sweden since the 1960's, with its strong focus on logic, philosophy of language and philosophy of science, and its restrictive view of what counts as scientific philosophy has not been favorable to the study of the classics of philosophy or its history in general. Echoing the Quinean idea that philosophy as a science looks forward and is to be held distinct from the history of philosophy, the latter has been seen as a concern primarily for historians of ideas and not for philosophers, unless cast in the form of rational reconstruction of the kind exemplified by Anders Wedberg's brilliant *History of Philosophy* (Stockholm, 1958). It has been held out as a model for a properly philosophical history of philosophy and opposed to that written by historians of ideas, which are deemed to be merely historical without philosophical relevance. But drawn in this way, the distinction is problematic and misleading. Rational reconstruction which is not historically informed runs the risk of being revisionist in granting the superiority of contemporary philosophical ideologies in vogue at the leading departments, and comes with other questionable assumptions as well. The history of philosophy, on the other hand, has a distinct agenda from the history of ideas and should not be reduced to the latter. The kind of history of philosophy defended in this paper is what Michael Frede has called philosophical history of philosophy, which is a dynamic field of research today. It combines historical

methods with philosophical argument and analysis that is not anachronistic, but observant of the historically relevant internal, philosophical context. It is historically critical *and* philosophically informative, since it teaches us about forms of thought, argumentation, philosophical methods and practices of the past from which anyone taking a serious interest in philosophy, not only its history, still has a lot to learn.

Noter

- 1 Richard Rorty, "The historiography of philosophy", i *Philosophy in history*, eds. R. Rorty, J.B. Schneewind and Quentin Skinner (Cambridge, 1984), 49–76.
- 2 Michael Frede, Riverside Lectures, 1992, opublicerat manuskript. Jfr. M. Frede, "Introduction", *Essays in ancient philosophy* (Oxford, 1985).
- 3 Lars Bergström "Diskussion om filosofihistoria", ingår i *Filosofisk Tidskrift*, Årgång 23 (No. 3 2003), 3.
- 4 Lilli Alanen, "Behöver filosofin sin historia?", *Filosofisk tidskrift*, (No. 2 1999), 3–11. Min redogörelse för dem här är till stor del reproducerad ur denna artikel.
- 5 Se t.ex. W.V. Quine, *Theories and things*, (Cambridge, Mass., 1981), 72.
- 6 Se Hilary Putnam "A half century of philosophy, viewed from within", och Alexander Nehamas, "Trends in recent American philosophy" i *Daedalus*, (1997), 186, 200, 212 och ff. En speciellt tankeväckande och belysande diagnos av utvecklingen inom den analytiska filosofin under 1900-talet ges av Georg Henrik von Wright i det opublicerade föredraget "Philosophy - A guide for the perplexed?" för Världskongressen i filosofi, Boston, Augusti 1998. Se också G.H. von Wright, "Logic and philosophy n the twentieth century, i *Logic, methodology, and philosophy of science IX*, eds. D. Prawitz, B. Skyrms and D. Westerståhl, (Amsterdam, 1994), 9–25.
- 7 Ann-Mari Henschen-Dahlquist, *En Ingemar Hedenius bibliografi* (Stockholm, 1993), 61.
- 8 I. Hedenius, *Sensationalism and theology in Berkeley's philosophy*, (Oxford & Uppsala, 1936).
- 9 *Studies in Hume's Ethics*, i *Adolf Phalén in memoriam*, red. I. Hedenius, K. Marc-Wogau. H. Nordenson (Uppsala, 1937).
- 10 Hedenius inlägg i debatten om Wedbergs *Filosofins historia*, omtryckt i *Filosofisk Tidskrift*, (No. 3, 2002).
- 11 *Filosofisk tidskrift*, (No. 3, 2002), 28.
- 12 *Filosofisk tidskrift*, (No. 3, 2002), 28.
- 13 Jag vill understryka om och sätillvida, jag är inte helt säker på att Hedenius alltid gör det och lämnar frågan öppen för vidare utredning.
- 14 Jag ser t.ex. en del av debatten föranledd av reaktioner på Wedbergs bok som ett exempel på detta slags fruktlös polemik.
- 15 *A companion to philosophy in the Middle Ages*, ed. Jorge Gracia (London, 2005).
- 16 Rorty, "The historiography of philosophy", 49–56.
- 17 Se t.ex. I. Hackings, J.B. Schneewinds och L. Krugers artiklar i samlingsvolymen *Philosophy in History*. Ifrågavarande antagande – här grovt formulerade – tillämpas t.ex. i John L. Mackie's *Problems from Locke* (Oxford, 1976).
- 18 *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle & A. Chatelain, 4 vols., Paris, 1889–97, I, 487.
- 19 M. Frede, opublicerat manuskript (1992), 6.
- 20 M. Frede, opublicerat manuskript (1992), 15–17.
- 21 M. Frede, opublicerat manuskript (1992), 27.